

Johan Brochez, organisatiepsycholoog (KUL) en vrijetijdsgoed (VUB), VTS-docent Speleologie en canyoning. Johan is zelfstandig trainer-consultant en deeltijds docent aan de KUL.

Geert Vasmataz, sociaal pedagoog (KUL), Boomverzorger-Klimmer (Helicon) en VTS-instructeur B Rotsklimmen. Geert is veiligheidsverantwoordelijke bij Outward Bound België.

Touwenparcours en veiligheid:

het organiseren van parcoursactiviteiten

TREFWOORDEN: veiligheid, touwenparcours, regelgeving, veiligheidsmanagement, inspectie, begeleiden en organiseren

In dit derde deel van onze bespreking van de veiligheid van touwenparcoursactiviteiten, focussen we op de programmaorganisatie. Deze gebeurt in belangrijke mate buiten het zicht van de programmadeelnemers of, met andere woorden, in de *back-office*. De organisator staat zowel in voor de installatie en uitrusting die in het eerste deel van dit artikel ter sprake waren, als voor de kwaliteit van de begeleiding, die in het vorige nummer aan bod kwam. Ook op het vlak van programmaorganisatie is sinds ons basisartikel van 2000 heel wat geëvolueerd, vooral op het vlak van wetgeving en kwaliteitssystemen.

Wat het wettelijk kader betreft, koppelen we het organiseren van parcoursactiviteiten aan de Belgische wetgeving op de ontspanningsevenementen (KB's van 4.3.2002 en 25.4.2004). Eigenlijk is er voor het management van touwenparcours een overlap met de Europese normen

15567-1 & 2, die we in de vorige delen bespraken. De Belgische regelgeving is, met zijn breder toepassingsgebied, minder operationeel dan de Europese norm, maar beide hebben in zekere mate betrekking op de organisator én de begeleider. De koppeling van de Belgische KB's aan organiseren, enerzijds, en de Europese norm aan begeleiden, anderzijds, is dus te strikt, maar we hopen dat een strak onderscheid een duidelijker overzicht biedt. Door de programmaorganisatie aan de Belgische regelgeving te koppelen, erkennen we tevens dat het veiligheidsmanagement van touwenparcours in menig opzicht vergelijkbaar is met dat van andere activiteiten in het brede aanbod van natuursporten. We bespreken achtereenvolgens wat een ontspanningsevenement is en de risicoanalyse, preventiemaatregelen – waaronder opleiding en maprocedures – en veiligheidscoördinatie die door de KB's opgelegd zijn.

3. HET ORGANISEREN VAN ONTSPANNINGSEVENEMENTEN

De zogenaamde *back-office* bepaalt in belangrijke mate de condities waarin de programmabegeleiding werkt en heeft zodoende een enorme impact op het preventiebeleid en de accident response. Dat is waarom de recente Belgische wetgeving m.b.t. consumentenveiligheid zich – terecht – eerst tot de organisator richt. Gezien het bereik van deze wetgeving breder is dan alleen touwenparcours, beginnen we met een korte toelichting bij het begrip ‘ontspanningsevenement’.

De wetgever omschrijft een ontspanningsevenement als “een activiteit aangeboden door een organisator, aan één of meerdere consumenten, ter vermaak en/of ter ontspanning.” In een ‘actief’ ontspanningsevenement moet de deelnemer actief participeren, lichamelijke inspanningen leveren en een bepaalde kennis, vaardigheid of techniek aanwenden (KB 25.4.2004, Art.1. 1°). In een ‘extreem’ ontspanningsevenement vormt het “ervaren gevoel van gevaar, risico of uitdaging de hoofdreden tot deelnemen” (KB 4.3.2002, Art.1. 2°). In praktische termen betekent dit dat veel touwenparcours onder beide KB’s vallen. Een Reuzenladder met assisted belay, bijvoorbeeld, is ‘actief’ terwijl de Tokkelbaan ‘extreem’ is. Hoewel beide KB’s beter op elkaar afgestemd hadden kunnen zijn, volgen ze gelukkig een zelfde logica. Om praktische redenen baseren we ons verder op de tekst over de actieve ontspanningsevenementen.

Om te beginnen maakt de regelgeving een onderscheid tussen de organisator², de medewerkers en de veiligheidscoördinator (Art. 1. 2°-4°). De rol van de medewerkers bespreken we in het vorige deel. Verder bespreken we de taken en verantwoordelijkheden van de organisator en de veiligheidscoördinator.

In 2000 stelden we de taak van de organisator voor als (1) het analyseren en opvolgen van bijna-ongevallen en ongevallen, als toegepaste vorm van risicoanalyse, (2) het opleiden van medewerkers, (3) het voorzien van veiligheidsprocedures, (4) het uitvoeren van regelmatige parcoursinspecties en (5) het voorzien van een gepaste verzekering. Elk van deze elementen is tegenwoordig wettelijk bepaald. Het KB op de actieve ontspanningsevenementen legt de organisator de volgende opdrachten op:

- Het uitvoeren van een risicoanalyse (Art.2. §2.);

- Het nemen van overeenkomstige preventie-maatregelen (Art.2. §3. en Art.4. §2.);
- Het aanduiden van één eindverantwoordelijke voor de veiligheid van het evenement (Art.4. §1.).

De eindverantwoordelijke of veiligheidscoördinator is de gedelegeerde van de organisator voor een bepaald touwenparcoursprogramma. Hij of zij is gedurende het hele programma aanwezig en staat in voor het uitvoeren van de preventie maatregelen, met inbegrip van de nodige informatie aan deelnemers.

We structureren ons artikel verder op basis van de wettelijke opdrachten van de organisator en vullen die aan met aanbevelingen op basis van ervaring uit veiligheidsaudits en bepalingen uit de Europese norm (15567-2).

RISICOANALYSE EN INCIDENTENONDERZOEK

» Risicoanalyse: een oefening op papier of op het terrein?

Het KB op de actieve ontspanningsevenementen bepaalt dat de organisator instaat voor het uitvoeren van een risicoanalyse en het nemen van overeenkomstige preventie maatregelen. De risicoanalyse omvat het identificeren van de gevaren die tijdens het evenement aanwezig zijn, het bepalen van de overeenkomstige risico's voor deelnemers en derden, en het evalueren van deze risico's (Art.2. §2.). In dat opzicht sluit het KB nauw aan bij de eigenheid van de natuursporten: het loutere feit dat klimmers, bijvoorbeeld, een touw gebruiken, duidt aan dat ze het valrisico herkennen, ‘ernstig’ inschatten en maatregelen nemen. In de institutionele buitensport is deze houding verder ge-

systematiseerd, omdat de spontane risico-evaluatie en -acceptatie bij natuursporters anders ligt dan bij gelegenheidsdeelnemers en omdat een organisator in dit verband een andere verantwoordelijkheid draagt dan een klimpartner. Het KB ondersteunt deze systematisering, onder meer door formele verantwoordelijkheid toe te wijzen. De overheidsadministratie heeft echter de neiging om van deze risicoanalyse een papieren oefening te maken. Het resultaat is dat organisatoren verplicht zijn courante veiligheidspraktijken neer te schrijven. Om bij ons voorbeeld te blijven: ‘val’ moet opgenomen zijn in een gevaarenlijst, het risico is bij voorkeur in een cijfer geëvalueerd, en ‘assisted belay’ als maatregel vermeld (FOD, 2004). Strikt genomen zou de veiligheidscoördinator vervolgens een lijst beschikbaar moeten houden waarin het touw, de klimgordel, musketons en het belay device, die voor het uitvoeren van deze maatregel nodig zijn, vermeld staan “samen met een beschrijving (...) en een bepaling van hun karakteristieken” (Art. 5. 1°).

Dat dit papierwerk niet bijdraagt tot de veiligheid op het terrein is voldoende gekend (Baillie, 1996; Hogan, 2002; Hovelynck & Smits, 2008). Maar voor de politiek was dat blijkbaar niet de kwestie. In plaats van de veiligheidsadministratie voor alle betrokkenen te verlichten, werden de sportfederaties en het jeugdwerk na wat lobbywerk van het KB vrijgesteld (KB 4.5.2006³). Ook touwenparcours in het kader van het LO-onderwijs vallen niet onder de ontspanningsevenementen (FOD 2006, 7). Maar voor KMO's in de natuursportsector vond de wetgever het bijkomende papierwerk blijkbaar geen belemmering...

Het resultaat is, zacht uitgedrukt, ambigu. Enerzijds is het blijkbaar mogelijk een veilig touwenparcoursprogramma te organiseren zonder de richtlijnen van het KB te volgen. Met andere woorden: de natuursportondernemingen kregen een overbodige administratie opgelegd. Anderzijds kunnen het LO-onderwijs, de sportclubs en het jeugdwerk touwenparcoursactiviteiten aanbieden zonder het KB te volgen, maar ze moeten wel voldoen aan de algemene veiligheidsverplichting (wet van 9.2.1994) die door het KB geconcretiseerd wordt. Met andere woorden: het LO-onderwijs en de sportclubactiviteiten zijn van het KB vrijgesteld, maar als er ooit een probleem rijst, blijft het KB wel de meest concrete formulering van wat de veiligheidsverplichting voor deze activiteiten inhoudt. Overigens is er een belangrijke beperking op de vrijstelling: ze geldt alleen voor

parcoursinspectie

eigen leerlingen of leden! Voor een opendeurdag, bijvoorbeeld, is het KB wel degelijk van kracht...

In praktische termen: het lijkt aangewezen de richtlijnen van het KB ter harte te nemen, ook als ze strikt genomen niet van toepassing zijn. Tegelijk pleiten we ervoor de bepalingen van het KB pragmatisch te interpreteren. Wat de risicoanalyse betreft, vergt dat een focus op het opvolgen van incidenten, zoals hieronder beschreven. De wetgever maakt deze optie mogelijk door de verwijzing naar "niet-verplichte norm" (Art.2. §3.) of gedragscode.

» De opvolging van bijna-ongevallen en ongevallen

Als een ontspanningsevenement in overeenstemming is met een zogenaamde gedragscode, gaat de wetgever uit van het vermoeden dat het aanbod aan de algemene veiligheidsverplichting voldoet. In dat geval moet de organisator de risicoanalyse, zoals hierboven beschreven, niet uitvoeren (FOD, 2004, 8). Het Begeleidingssysteem Veiligheid en Milieu van de Beroepsfederatie voor Natuursportondernemers (BFNO) is zo een gedragscode (FOD, 2006, 5) en

staat een pragmatische risicoanalyse voor, gebaseerd op het opvolgen van bijna-ongevallen en ongevallen.

Bij het onderzoek van ongevallen stelt men herhaaldelijk vast dat ze voorafgegaan werden door verscheidene bijna-ongevallen, die het ongeval als het ware aankondigden, en dat een tijdige analyse van deze gebeurtenissen het ongeval mogelijk had verholpen... Een belangrijke drempel in de rapportering van bijna-ongevallen is van duidelijk te omschrijven waar het om gaat. Meer dan bij ongevallen, hebben begeleiders een uiteenlopende kijk op wat een 'bijna'-ongeval is. Mede daardoor is het enige bijna-ongeval dat vrij betrouwbaar gemeld wordt de zogenaamde unclipping. Dat is een situatie waarin de beveiliging van iemand op een hoog element losgemaakt of losgeraakt is. De betrokkene is zich doorgaans niet bewust van het feit dat hij of zij niet beveiligd is. Unclippings vertonen de typische kenmerken van een bijna-ongeval:

- Er is geen schade – noch fysiek, noch materieel, noch psychologisch.
- Er ontstaat schade zodra de gebeurtenis gepaard gaat met een andere,

op zich eveneens 'onschuldige' gebeurtenis. Zo leidt de combinatie van een unclipping en een kortstondig evenwichtsverlies – op een touwenparcours helemaal niet uitzonderlijk – wellicht tot een val met ernstige gevolgen.

Diegenen die zich van het risico bewust zijn, voelen zich opgelucht zodra de gebeurtenis achter de rug is. Gezien begeleiders die het gevaar intuïtief onderkennen er veelal niet bij stilstaan dat de situatie het analyseren waard is, is precies dit gevoel van opluchting vaak een goed aanknopingspunt voor de herkenning en bespreking van bijna-ongevallen.

De systematische rapportering en analyse van bijna-ongevallen brengt geleidelijk risicopatronen aan het licht. Zo vinden unclippings doorgaans plaats bij het overschakelen van één element naar het volgende, en zijn ze veel couranter bij een beveiliging met leeflijnen dan bij assisted belay. Op een bepaald parcours kan een specifieke overgang echter meer risico inhouden dan andere. Zo bleek op een aantal plaatsen dat change-overs waar deelnemers op een platform staan, eerder dan rechtstreeks van het ene element op het volgende stappen, meer unclippings kenden dan andere. De onderkenning van dit patroon maakt vervolgens doelgerichte preventiemaatregelen mogelijk.

De verdere rapportering van bijna-ongevallen laat toe de doeltreffendheid van deze maatregelen te evalueren.

Samenvattend stellen we voor dat de rapportering en analyse van bijna-ongevallen het sleutelkenmerk is van een actief veiligheidsbeleid (Hovelynck & Smits, 2008). De Europese norm (15567-2 (2008) 4.2) legt daarom op dat "relevant events concerning safety" in een logboek gedocumenteerd worden. Een adequate analyse van deze gegevens is zowel kwalitatief als kwantitatief. Met andere woorden: ze bevat naast cijfermateriaal ook een inhoudelijk relaas. De cijfers laten toe de veiligheid van het eigen programma te situeren in het bredere gamma van sport- en schoolactiviteiten, en kunnen de aandacht voor preventie richten op bepaalde elementen, bepaalde groepen enzovoort. De kwalitatieve analyse laat toe de ongevallendynamiek te begrijpen en gerichte maatregelen te formuleren. Uiteindelijk is het op basis van dit soort analyse dat standaards tot stand komen, en de inhoud van dit artikel vertolkt dan ook weinig meer dan de conclusies die alerte organisatoren aan hun analyse van bijna-ongevallen en ongevallen verbonden.

Voor ernstige incidenten geldt een meldingsplicht. Ietwat verrassend schrijft het KB op de Actieve Ontspanningsevenementen (Art. 8.) deze taak toe aan de veiligheidscoördinator, eerder dan de organisator. Daarnaast voorziet de European Ropes Course Association (ERCA) in een incident report system, dat de bijna-ongevallen en ongevallen die leden op vrijwillige basis rapporteren, analyseert om de sector toe te laten uit deze gebeurtenissen te leren en ongevallen te voorkomen (Schweinheim, 2003; Kern e.a., 2005).

PREVENTIEMAATREGELEN

Op basis van de risicoanalyse moet de organisator, "eventueel bijgestaan door derden, preventiemaatregelen vaststellen en deze toepassen tijdens het actief ontspanningsevenement"

Approved Safety Practices label van de BFNO

Naar aanleiding van de aangekondigde KB's met betrekking tot de veiligheid van ontspanningsevenementen biedt de Beroepsfederatie van Natuursportondernemers (BFNO) haar leden sinds 2001 de kans om de veiligheid van hun aanbod te laten doorlichten. Niet-leden kunnen sinds 2006 bij dit initiatief aansluiten. De deelname verloopt in verschillende stappen, die voor klanten en opdrachtgevers herkenbaar zijn aan de hand van verschillende (geregistreerde) logo's:

Het ongekleurde logo betekent dat de organisatie haar veiligheidsbeleid aan de criteria van de criteria van de beroepsfederatie toetste en dat auditors van het begeleidingssysteem de veiligheid van de programma's op het terrein en back-office doorlichtten. De organisator krijgt feedback, maar ook aanbevelingen en suggesties om de veiligheid van zijn aanbod te verbeteren. In deze fase is de deelname van de organisatie alleen gepubliceerd op de website van de beroepsfederatie: www.bfno.be.

Het vol-gekleurde logo betekent dat de BFNO-auditors van oordeel zijn dat de organisatie een actief en professioneel veiligheidsbeleid voert. Het aanbod van deze organisatie is in overeenstemming met de gedragscode, met de KB's op de ontspanningsevenementen en – voor touwenparcours – met de Europese normen 15567-1 en

2. In dit geval mag de organisator het logo ook op de eigen website en documenten publiceren. Het label is 3 jaar geldig en deze jaren moeten in het logo vermeld zijn.

Parcoursinspectie

(Art.2.§3). Het KB geeft in twee afzonderlijke, enigszins overlappende opsommingen (Art.2.§3 en Art.4.§2) aan welk soort maatregelen de wetgever verwacht. Samengevat komt het er op neer dat maatregelen onder andere betrekking hebben op:

- Parcoursinstallatie en uitrusting;
- Technieken en methoden van instructie en beveiliging;
- Controle van de vereiste kennis en vaardigheden van deelnemers;
- Toezicht en begeleiding;
- Organisatie;
- Opleiding en instructies voor medewerkers en de veiligheidsverantwoordelijke;
- Informatieverstrekking aan de deelnemers, de voorziene opschriften.

De parcourinstallatie en -uitrusting bespreken we in het eerste deel van dit artikel. De beveiligingsmethoden, toezicht en begeleiding kwamen in het tweede deel aan bod. In dit deel bespreken we de drie overige punten, namelijk organisatie, opleiding en informatieverstrekking.

» Organisatiemaatregelen

De term 'organisatie' dekt een breed bereik van preventiemaatregelen. De wetgever specificeert dit punt niet, maar de doorlichting van buitensportorganisaties en de analyse van incidenten duidt aan dat de back-office een belangrijke rol speelt in ongevallenpreventie. Zij staat onder meer in voor de goede staat van de parcourinstallatie, besproken in het eerste deel van dit artikel. Daarnaast onderscheidt

het kwaliteitssysteem van de Beroepsfederatie voor Natuursportondernemers een viertal cruciale functies, namelijk

- een systeem voor de opvolging van incidenten, zoals net besproken;
- een systeem voor het opvolgen van de competenties van de begeleiding;
- een adequate verzekering;
- een veiligheidsvergadering of andere structuur om op de hoogte te blijven van ontwikkelingen in het werkveld (Hovelynck, 2002, 29).

Tenslotte geeft de Europese norm (15567-2 (2008) 4.2) de organisator van touwenparcoursactiviteiten ook een aanzienlijke documentatietak.

» De staat van het parcours

Om de goede staat van het parcours te garanderen, is een regelmatige inspectie van de installatie vereist. De levensduur van een zogenaamd 'permanent' parcours wordt doorgaans op 10 tot 20 jaar geschat, maar diverse incidenten wijzen aan dat tussentijdse inspectie en onderhoud van vitaal belang zijn (o.a. Liddle & Storck, 1995, 25). We lichtten de verschillende parcourinspecties reeds eerder toe. De periodieke keuring wordt doorgaans uitgevoerd door de bouwer zelf: dat heeft als voordeel dat die kleine mankementen onmiddellijk kan herstellen. De voorwaarde is wel dat het om een externe leverancier gaat, die als keurder erkend is. De Europese norm (15567-2(2008) 4.2) stelt dat een "current inspection report" ter beschikking moet zijn.

» De competenties van de begeleiding

Om de bekwaamheid van begeleiding te garanderen doen organisatoren doorgaans een beroep op een sporttechnische opleiding en, aanvullend, op interne richtlijnen. Deze vormen in het KB, en daarom in dit artikel, een afzonderlijk punt. Herhaaldelijk blijkt echter dat de praktijk van begeleiders op het terrein minstens even sterk is ingegeven door het voorbeeld en advies van hun collega's dan door de formele kennis en instructies van opleiders en werk- of opdrachtgevers. Om dit informele leerproces te sturen, zijn dus andere vormen van opvolging vereist. Verschillende organisaties kennen bijvoorbeeld mentorsystemen, waarin nieuwe medewerkers een peter of meter toegewezen krijgen. Een cruciaal instrument in 'staff management' is een up-to-date medewerkersbestand, dat een zicht geeft op opleiding en ervaring. De Europese norm (15567-2(2008) 4.2) legt in dit verband op dat "instructor and rescue

training be documented."

Een belangrijk aspect van het veiligheidsmanagement van buitensportorganisaties is dat medewerkers duidelijk weten waartoe de organisator hen bekwaam acht en welke activiteiten ze dus wel en niet mogen begeleiden. Zijn ze *instructor of rescuer*, bijvoorbeeld? Mogen ze alleen klim- en oversteekelementen begeleiden, of ook *drops* en speciale elementen? Onduidelijkheid over deze 'autorisatie' voor de medewerker en zijn collega's leidt tot onveilige situaties. Een aantal organisaties voorzien daarom een intern certificaat, dat aangeeft waartoe elke medewerker bevoegd is.

» De verzekering

Een derde aspect in de organisatorische omkadering is de verzekering. Deze omvat twee luiken, namelijk de ongevallenverzekering en de aansprakelijkheidsverzekering. Beide zijn voor begeleiders en deelnemers, en eventueel voor derden die in het project betrokken zijn, afzonderlijk te bekijken. Soms vergt de dekking van touwenparcoursactiviteiten een tijdelijke uitbreiding van een lopende polis. Als de begeleiding van de activiteit uitbesteed wordt, is het essentieel ook de polis van de betrokken subcontractor te verifiëren: onze ervaring is dat dit veel te weinig gebeurt. Een bijzonder punt, tenslotte, is de dekking van de aansprakelijkheid van deelnemers ten aanzien van elkaar - zeker als die elkaar in een *assisted belay* beveiligen, bijvoorbeeld...

» De veiligheidsvergadering

Een belangrijk aspect van het veiligheidsmanagement van een organisatie, is dat de organisator de eigen praktijk toetst aan ontwikkelingen in het bredere werkveld. Eén van de manieren om dat te realiseren, is een periodieke bespreking van veiligheidskwesties met betrokkenen in de organisatie en enkele externen met relevante expertise. Afhankelijk van de aard van het programma en het netwerk van de organisator kunnen dat mensen met een technische, medische of managementachtergrond zijn, of 'concollega's' van een andere organisatie. Dat kunnen zowel vaste leden zijn als mensen die uitgenodigd worden naar aanleiding van een bepaald agendapunt - een incident, een verzekeringskwestie, een parcourinspectie, een vraag over autorisaties... Het doel van deze vergadering is het veiligheidsbeleid van de organisatie met kritisch-creatieve blik te 'monitoren'.

» Verplichte documentatie

In 2000 konden we aanbevelen om de administratie licht en ter zake te houden; nu kunnen we slechts vaststellen dat heel wat bijkomend papier verplicht is. Het KB legt op dat de veiligheidscoördinator over een situatieschets en een lijst van veiligheidsrelevante producten beschikt (Art. 5). De Europese norm (15567-2(2008) 4.2) verzwaart de administratie beduidend. We beperken ons tot een kort overzicht van documenten die de organisator moet opmaken en kunnen voorleggen:

- het parcouurhandboek geleverd door de bouwer, zoals beschreven in deel 1 van dit artikel;
- een up-to-date inspectierapport, met verslag van een arborist als het parcours in de bomen gebouwd is;
- een logboek van de parcoursactiviteiten, met inbegrip van de vaststellingen bij de visuele inspecties bij aanvang van het programma (3 jaar te bewaren);
- rapporten van bijna-ongevallen en ongevallen;
- een logboek van gebruik en inspecties van veiligheidsmateriaal;
- een risicoanalyse en preventieplan;
- documentatie van opleiding van instructeurs en rescuers;
- een ongevallenprocedure.

Zoals eerder aangegeven achten we niet al dit papierwerk even relevant. Ervaring met veiligheidsaudits in buitensportorganisaties suggereert dat vooral het management van de bekwaamheid van medewerkers en de actieve opvolging van (bijna-)ongevallen garant staan voor een adequaat veiligheidsbeleid. Voor touwenparcoursactiviteiten is de staat van de installatie uiteraard ook cruciaal. Als deze punten actief opgevolgd worden, is dat in een aantal documenten traceerbaar zonder dat daar extra rapporten voor gemaakt moeten worden. Dat documenten niet voor externe controle, maar wel als managementinstrument dienen, blijkt onder meer uit de opvolging van gegevens uit parcourinspecties en (bijna-)ongevallen in opleiding en richtlijnen voor de medewerkers.

De opleiding en richtlijnen voor de begeleiding

Een tweede groep van maatregelen betreft de opleiding van de begeleiding en de richtlijnen die zij voor de programma-uitvoering krijgen. Het KB maakt afzonderlijk melding van opleiding en procedures voor de veiligheidscoördinator en stelt uitdrukkelijk dat de organisator daarvoor ook 'middelen' moet voorzien. We

bespreken afzonderlijk enkele aandachtspunten voor opleiding en procedures. Beide behandelen zowel ongevallenpreventie als de opvang van een ongeval dat zich, ondanks de preventiemaatregelen, toch zou voordoen...

» Opleiding

In de opleiding van parcoursbegeleiders blijkt het belangrijk een evenwicht te vinden tussen interne en externe programma's. Interne opleiding speelt een belangrijke rol in het ontwikkelen van een gezamenlijke veiligheidsstandaard. Ze brengt aspecten die specifiek zijn voor het eigen parcours en de eigen doelgroep op de voorgrond. Daarnaast is het essentieel de eigen praktijk af te stemmen op ontwikkelingen in het bredere veld van touwenparcours en aanverwante activiteiten – zoals muurklimmen bijvoorbeeld. Hier spelen externe programma's een belangrijke rol (Ryan, 1995, 25).

In de opleiding moeten verscheidene facetten van het begeleiden aan bod komen. Dat impliceert dat minstens een grondige basisopleiding, waarin de eerder besproken beveiligingstechnieken ingeoeffend worden, en een regelmatige bijscholing. In deze laatste moet onder meer het uitvoeren van de zogenaamde 'reddingen' aan bod komen. Tijdens de programma's doen begeleiders slechts uitzonderlijk een beroep op evacuatietechnieken. Omdat ze die wel snel en accuraat moeten kunnen uitvoeren, is regelmatige opfrissing noodzakelijk. De opleiding hoort ook de opvang van een ongeval te behandelen, met EHBO als een belangrijk onderdeel daarvan. Gelukkig gaan letsels zelden verder dan een schram of schaafwonde, die bovendien vaak had kunnen vermeden worden door het dragen van een lange broek of een shirt met lange mouwen. Voor een adequate respons bij ernstiger ongevallen lijkt het echter aangewezen dat de begeleiding over een geldig CPR-brevet beschikt en kennis heeft van het immobiliseren van de rug. Ook hier is het noodzakelijk dat de begeleiding op elkaar ingespeeld is, en gemeenschappelijke normen hanteert. Daarbij dient men voor ogen te houden dat medewerkers die regelmatig samen een programma begeleiden voortdurend bijleren over ongevallenpreventie, maar – bij voorkeur! – niet over *accident respons*. Periodieke interne opleiding hierover is dus belangrijk.

In een gedegen veiligheidsbeleid zijn opleiding, bijscholing en autorisatie aan elkaar gekoppeld. De frequente verwijzing naar 'gediplomeerde begeleiders' is in dat verband mogelijk misleidend. Dat organisatoren mede-

werkers autoriseren op basis van diploma komt de veiligheid zelden ten goede. De analyse van ongevallen en bijna-ongevallen geeft ook geen enkele aanwijzing dat begeleiders met een bepaald diploma veiliger zouden zijn dan anderen. Dat sluit het belang van een gerichte opleiding niet uit – integendeel. Het houdt er wel rekening mee dat interne opleiding, bijscholing en informeel leren onder collega's minstens even belangrijk zijn...

» Richtlijnen: de rol van geschreven procedures

Het KB legt de organisator op zijn of haar medewerkers instructies te geven om de veiligheid van deelnemers en derden, onder normale of andere te voorzien omstandigheden te waarborgen. Dit gebeurt onder meer in het kader van de opleiding, maar het is gangbaar – en aangewezen – dat de organisator bepaalde richtlijnen in een procedurehandboek samenvat. Dat document specificceert de normen die in de eigen programma's gelden met betrekking tot ongevallenpreventie en -opvang. Om redenen die buiten het bestek van dit artikel

Reuzeladder

vallen, is het belangrijk procedures te onderscheiden van de richtlijnen in cursusboeken of opleidingsverslagen. Procedures die opvallen door tekeningen van knopen en andere gelijkenissen met een schriftelijke cursus, missen wellicht hun doel. Het uitgangspunt van veiligheidsprocedures is dat de medewerkers hun technieken kennen: de procedures vermelden vooral datgene wat zelfs voor ervaren parcourbegeleiders niet evident is omdat interne normen kunnen afwijken van gebruiken in verwante activiteiten of zelfs van de standaards op andere parcours. Het herhalen van basiskennis – zoals knopen en typen touw en musketons – leidt er vooral toe dat procedures langdradig

worden, en voor bekwaame begeleiders irrelevant. Dergelijke procedures zijn doorgaans half gelezen, kwart gekend, en niet gevolgd...

Een tweede belangrijk punt is dat procedures regelmatig gereviseerd worden. Incidentenanalyse levert voortdurend nieuwe gegevens, beveiligings- en constructietechnieken evolueren, en ook de monitoren groep op het parcours verandert. De veiligheidsprocedures moeten dus mee evolueren. Een eenvoudige indicatie dat dit gebeurt, is dat er een datum op staat (Hovelynck, 1997, 43).

Tenslotte is de vraag wie de procedures geschreven heeft en verder aanpast. Organisatoren houden best voor ogen dat het schrijven van de richtlijnen, omwille van het proces van normverduidelijking en onderling leren dat daarmee gepaard gaat, minstens even belangrijk is als het resulterende document (Ryan, 1995, 27). Het heeft dus zin medewerkers – zeker diegene die voor de rol van veiligheidscoördinator in aanmerking komen – hierbij te betrekken. Procedures die tot stand kwamen door knip- en plakwerk in documenten van andere organisaties, zijn doorgaans weinig effectief.

» Informatieverstrekking aan de deelnemers, de voorziene opschriften;

Een laatste maatregel heeft te maken met de informatieverstrekking aan deelnemers. Het KB stipuleert dat die op de hoogte moeten zijn van wie de organisator is en over welke voorkennis en vaardigheden hij moet beschikken om veilig aan het programma te kunnen deelnemen (Art. 6. §1). De Europese norm (15567-2(2008) 5) vergt dat deelnemers een beschrijving krijgen van de activiteit, veiligheidsinstructies (inclusief een demonstratie van het gebruik van materiaal), informatie over gebruikslimieten (bijvoorbeeld minimumgrootte of -gewicht) en -beperkingen (bijvoorbeeld niet toegankelijk voor zwangere vrouwen), aanwijzingen voor het herkennen van de begeleiders en inlichtingen over de aansprakelijkheidsverzekering van de organisator.

Een opmerkelijke ontwikkeling in de Belgische regelgeving is het verbod op vermeldingen in de aard van "gebruik op eigen risico" (KB 25.4.2005, Art. 6. §2). De onderliggende gedachte is dat opschriften als het courante "de directie is niet aansprakelijk voor gebeurlijke ongevallen" misleidend zijn: het is aan de wetgever, en eventueel de rechter, om aansprakelijkheden toe te kennen – niet aan de organisator. Juridisch heeft dergelijke uitspraak dus

weinig waarde. Recente KB's inzake consumentenveiligheid⁴ verbieden de organisator echter ook van zijn eventuele aansprakelijkheid op voorhand te ontkennen: adequate informatie over risico's en maatregelen moet gebruikers toelaten van zelf verantwoordelijkheid te nemen...

VEILIGHEIDSCOÖRDINATOR EN SITUATIESCHETS PER EVENEMENT

De verantwoordelijkheid voor de risicoanalyse en de uitvoering van de overeenkomstige preventiemaatregelen op een bepaald touwenparcoursprogramma ligt bij een veiligheidscoördinator. Terzijde de organisator die rol zelf opneemt, en daartoe gedurende het hele programma aanwezig is, moet hij verplicht de eindverantwoordelijkheid voor de veiligheid van het evenement aan één bepaalde medewerker toekennen (Art. 4. §1). Het spreekt vanzelf – maar blijkt op het terrein toch niet evident – dat het voor iedereen die bij het programma betrokken is, duidelijk moet zijn wie deze persoon is. Medewerkers moeten ook weten waar ze de coördinator kunnen bereiken.

Om te beginnen vergt het aanduiden van een veiligheidscoördinator een duidelijke omlijning van het evenement. Omvat dat alle parcoursactiviteiten op een bepaalde dag? Alle activiteiten op een bepaalde cluster van het parcours? Voor een bepaalde opdrachtgever, bijvoorbeeld verschillende groepen van een zelfde school? Wat het evenement ook omvat, de veiligheidscoördinator houdt overzicht op het verloop van deze activiteiten en neemt, waar nodig, beslissingen om de veiligheid van medewerkers, programmadeelnemers en derden te garanderen. Deze kunnen zowel betrekking hebben op het aanpassen van het programma omwille van vaststellingen tijdens de parcoursinspectie bij het begin van de dag, als op het stopzetten van een bepaalde activiteit omwille van weersomstandigheden, als op de opvang van een ongeval...

Om deze taak uit te voeren – en om een eventuele inspectie van de overheidsdienst Consumentenveiligheid eenvoudig te houden – heeft de veiligheidscoördinator enkele documenten bij de hand, waarvan het belangrijkste de situatieschets is (Art. 5 en Art 7.3°). Het KB specificeert niet hoe dergelijke schets er moet uitzien, maar praktijkervaring zegt dat het de gegevens moet bevatten die noodzakelijk zijn om de veiligheidsprocedures adequaat uit te voeren (zie o.m. Meyer, 1979). Geen procedures, maar wel de informatie die toelaat van zowel preventie-

als ongevallenprocedures efficiënt uit te voeren. Doorgaans omvat dat een grondplan, waarop bepaalde plaatsen aangeduid zijn – parcours-elementen, maar bijvoorbeeld ook zones waar wel of geen GSM-dekking is of de toegangsweg voor een ziekenwagen. Veel hangt af van de omvang van het parcours en het evenement. Daarnaast bevat de situatieschets een aantal telefoonnummers, onder meer van hulpdiensten, maar mogelijk ook van de veiligheidscoördinator...

Het KB bepaalt dat er één veiligheidscoördinator moet zijn. Dat betekent uiteraard niet dat andere medewerkers geen verantwoordelijkheid meer dragen voor de programmaveiligheid, wel dat er één eindverantwoordelijke is – en incidentenanalyse suggereert dat dit een goede zaak is. Soms rijst de vraag in hoeverre deze eindverantwoordelijke zelf een groep kan begeleiden. Kan hij of zij dan nog overzicht houden? Het antwoord hangt uiteraard van diverse factoren af, zoals omvang van het programma, groepsgrootte, type deelnemers... Toch blijkt het verstandig dat de veiligheidsverantwoordelijke zich bij momenten van een bepaalde activiteit kan verwijderen zonder dat dit het programma in het gedrang brengt.

4. BESLUIT

Touwenparcours raken stilaan een vertrouwd gegeven in zowel opleidings- als recreatieprogramma's. Een enkele school bouwt zelf een aantal elementen of neemt in elk geval de begeleiding op zich. Veelal huurt men echter een externe leverancier in – zeker voor de constructie, vaak ook voor de begeleiding. In beide gevallen is het essentieel borg te kunnen staan voor de veiligheid van de aangeboden activiteit. Dit artikel biedt daartoe een aantal leidraden, zowel in de vorm van gangbare praktijken als nationale en Europese regelgeving.

Enkele aspecten van het veiligheidsmanagement van touwenparcours zijn in dit artikel slechts beknopt behandeld. Zo bleef de opvang van een eventueel ongeval grotendeels buiten beschouwing. Toch biedt dit artikel een aantal aanknopingspunten voor de inschatting van de veiligheid van een programma. Het eerste deel is vooral van belang voor parcoursbeheerders. Maar ook voor medewerkers en opdrachtgevers is het van belang te weten dat het parcours en de uitrusting in orde zijn. Voor wie als medewerker mensen op het parcours begeleidt, is vooral het tweede deel van dit artikel interessant. De mate waarin de praktijk op het par-

Eours overeenstemt met de gebruiken en Europese bepalingen die we daar formuleerden, geeft een indicatie van de veiligheid op het terrein. Kloppen de beveiligingsystemen? De supervisievolumes? De programmastructuur? Waar dat niet het geval is, is het raadzaam de veiligheidscoördinator daarop attent te maken – of mogelijk elders te gaan werken. Voor wie parcouractiviteiten uitbesteedt, tenslotte, is vooral dit derde deel van het artikel van belang. Het is veiliger niet samen te werken met kandidaat-leveranciers die ten aanzien van de besproken punten onvoldoende duidelijkheid bieden, of er zelfs door verrast zijn. Voor wie zelf als organisator optreedt, is het aangewezen het eigen veiligheidsbeleid aan de besproken standaards te toetsen en eventuele lacunes weg te werken.

Daarin is een cruciale rol weggelegd voor de opvolging van incidenten- en ongevalanalyse.

ERCA certificaat

Omdat het inschatten van de veiligheid van touwenparcoursactiviteiten voor veel mensen niet eenvoudig is, vermelden we tenslotte twee eenvoudige manieren om deze te verifiëren. De eerste is de herkenning van het ERCA-label. De European Ropes Course Association certificeert

zowel parcourinspecties als opleidingen. Vooral op het vlak van parcourinspecties is de ERCA een werkbare referentie. Voor de veiligheid van het integrale programma is het BFNO-label interessanter. De veiligheidsaudits van de Beroepsfederatie voor Natuursportondernemingen lichten de praktijk in een bepaalde organisatie door op het terrein en back-office. In termen van dit artikel: de combinatie van beide labels biedt voldoende garanties voor de veiligheid van installatie en uitrusting, besproken in deel 1, de begeleiding, onderwerp van deel 2, en de onderliggende managementsystemen, die in dit laatste deel aan bod kwamen. In tegenstelling tot verschillende andere systemen gaan zowel de ERCA als de BFNO de toestand na op het terrein – niet alleen op papier.

Referenties

- Baillie, M. (1999). Risk assessments, safety statements and all that guff. *Far out – practical and informative adventure education*, 1(3), 6-7.
- Bunting, C. (1995). Physiological measurements of stress during outdoor adventure activities. *Journal of Experiential Education*, 18(1), 5-11
- Elling, M. (1988). Veiligheid op papier: waarom, wat en hoe? *Kommunikatief*, 1(3), 82-88
- EN 15567-1 (2008). *Sports and recreational facilities - Ropes courses - Part 1: Construction and safety requirements*. Brussel: NBN.
- EN 15567-2 (2008). *Sports and recreational facilities - Ropes courses - Part 2: Operation requirements*. Brussel: NBN.
- FOD Economie, KMO, Middenstand & Energie (2004). *Veiligheidsgids actieve ontspanningsevenementen*. Brussel: Dienst Productveiligheid (versie 18.05.2004).
- FOD Economie, KMO, Middenstand & Energie (2006). *Vragen en antwoorden over de interpretatie van het koninklijk besluit van 25 april 2004 houdende reglementering van de organisatie van actieve ontspanningsevenementen*. Brussel: Dienst Productveiligheid (editie 01, 01.05.2006).
- Furlong, L., Jillings, A., Larhette, M. & Ryan, B. (1995). *Project Adventure twenty year safety study*. Hamilton: PA.
- Gillis, L. (1995). Performing an emotional rescue. *Ziplines*, 11(4), 20-23
- Hogan, R. (2002). The crux of risk management in outdoor programs: minimizing the possibility of death and disabling injury. *Australian Journal of Outdoor Education*, 6(2), 71-79.
- Hovelynck, J. (2002). Naar een kwaliteitssysteem voor programmaveiligheid in de natuursportsector? *Vlaams Tijdschrift voor Sportbeheer*, (2), 27-32.
- Hovelynck, J. & Geens, S. (2000). Touwenparcours en veiligheid: een overzicht. *Tijdschrift voor Lichamelijke Opvoeding*, (2), 13-17 & (3), 18-23.
- Hovelynck, J. & Smits, T. (2008). Programmaveiligheid in natuursportprogramma's: de rol van risicoanalyse en de opvolging van ernstige incidenten. *Vlaams Tijdschrift voor Sportbeheer*, (203), 65-73.
- Hovelynck, J., Vanden Auweele, Y. & Mouratidis, T. (2007). Group development in the physical education class, in Liukoonen, J. et al. (Eds). *Psychology for physical educators*. Champaign: Human Kinetics.
- Kardolus, J. (1980). Sportklimmen en veiligheid. *Lichamelijke opvoeding*, 86(12), 554-555.
- Kem, V., Kolblinger, M., Haselbach, M., Rademachers, B. & Schweinheim, F. (2005). *Accidents, psychological incidents and near-misses 2004/2005: a survey compiled by the European Ropes Course Association*. Köln: ERCA report.
- Liddle, J. & Storck, S. (1995). *Adventure program risk management report*. Boulder: AEE.
- Mason, J. (2010). The search for the philosopher's stone or the myth of hands off belaying. *Horizons: professional development for outdoor practitioners*, (49), 20-21.
- Melskens F. (1998). Veilig sportklimmen op school. *Lichamelijke Opvoeding*,

- 86(12), 548-543.
- Merchant, D. (2003). *Life on a line. A manual of modern cave rescue ropework techniques*. Vol. 3. Published online at draftlight.net/lifeonline.
- Meyer, D. (1979). The management of risk. *Journal of experiential education*, 2(3), 9-15.
- Ministère de la Santé, de la Jeunesse et des Sports (2007). *Protection du public dans le cadre des activités physiques et sportives des «parcours acrobatiques en hauteur» (PAH)*. Parijs: omzendbrief 30.7.
- Panicucci J. (1995). Dangerously undertrained? Assessing technical skills competencies of your staff, in Frank L. (Ed), *Seeds for change: AEE 23rd international conference proceedings*. Boulder: AEE.
- Ringer M. & Spanoghe F. (1997). Can't he see me crying inside? Managing psychological risk in adventure programs. *Ziplines*, 13(3), 41-45.
- Ryan, B. (1995). Safe programs: lessons from outstanding programs. *Ziplines*, 11(4), 24-27
- Schweinheim, F. (2003). *Accidents, psychological incidents and near-misses 2002/2003: a survey compiled by the European Ropes Course Association*. Köln: ERCA report.
- Seddon, P. (2002). *Harness suspension: review and evaluation of existing information*. Norwich: Health & Safety Executive Research Report 451.
- Verhelst, M. (Red)(1998). *Eerstehulpinitiatie voor jeugdleiders*. Brussel: Rode Kruis Vlaanderen
- Vincent, S. (1995). Emotional safety in adventure therapy programs: can it be defined? *Journal of Experiential Education*, 18(2), 76-81.
- Wall J. & Tait C. (1994). *Ropes Course Manual*. Dubuque: Kendall/Hunt.
- Weems, B. & Bishop, P. (2003). Will Your Safety Harness Kill You? *Occupational Health & Safety magazine*, 27(3), 86-90.
- Wilderness Risk Managers Committee (1994). *Wilderness Risk Management: proceedings of the 1994 conference*. Conway: WRMC.
- Wilderness Risk Managers Committee (1995). *Wilderness Risk Management: proceedings of the 1995 conference*. Estes Park: WRMC.
- Williamson, J. (1995). Are we too safe? *Ziplines*, 11(4), 30-32.
- Williamson, J. & Gass, M. (Eds)(1993). *Manual of accreditation standards for adventure programs*. Boulder: AEE.

AUTEURS

Johan Hovelynck: organisatiepsycholoog (KUL) en vrijetijdsagoog (VUB). VTS-docent Speleologie en Canyoning. Johan is zelfstandig trainer-consultant en deeltijds docent Organisationspsychologie aan de KUL.

Geert Verstraete: sociaal pedagoo (KUL). Boomverzorger-klimmer (Helicon) en VTS-Instructeur B Rotsklimmen. Geert is veiligheidsverantwoordelijke bij Outward Bound België.

Beide auteurs zijn partner en opleider voor Exponent Challenge Services cvba.

¹ Dit artikel is beschikbaar op www.exponent-cts.com.

² De Europese norm verwijst naar de organisator als "operator: individual or organisation responsible for the operation of a ropes course" (EN 15567-2 (2008) 3.2).

³ Koninklijk besluit tot wijziging van het koninklijk besluit van 25 april 2004 houdende regle-

mentering van de organisatie van actieve ontspanningsevenementen.

⁴ Dit geldt onder meer ook speelsterreinen (KB van 28.3.2001 betreffende de uitbating van speelsterreinen, Art.7).

